

Kas tu esi manai dvēselei

■ MAIJA KREKLE

Reiz dzīvoja gleznotājs Janis Rozentāls. Kalēja Miķeļa un viņa sievas Lavīzes septītais bērns piedzima 1866. gada 8. (26.) martā. Liktenis lēma, ka pēc brālīša Jāņa nāves viņš palika jaunākais ģimenē. Vecāki sūtīja Jani Saldus privātskolā, pēc tam Kuldīgas apriņķa skolā. Tālākai izglītībai naudas pietrūka... Zēnam bija 14 gadu, kad viņš ieradās Rīgā, Dzirnāvu ielas iebraucamajā vietā, kur par sētnieci strādāja tēva māsa. Dzīves skolā ietilpa gadījuma darbi, preces iznēsājot vai traukus skalojot, tad mācekļa gadi pie krāsotāju meistara Cilēviča, līdz 19 gadu vecumā tika iegūts zelļa nosaukums. Trīs gadus viņš dienā bija krāsotājs, bet vakarā – Rīgas Latviešu teātra korists. Kāda aktrise Jāņa domas un jūtas ļoti saistīja, bet viņa draugi bija Pēteris Ozoliņš, kas pēc vācieša Hermaņa Rodes-Ebelinga kļuvis par teātra vadītāju, Zeltmatis, kas būs daudzu latviešu aktieru kursu audzinātājs, un Augusts Deglavs, kas reiz uzrakstījis romānu "Rīga" par latviešu ienākšanu vācu pilsētā. Teātrī Janis sastapa arī savu uzvārda brāli Rozentālu-Krūmiņu, izbijušu Pēterburgas Mākslas akadēmijas studentu, kurš jaunajam kolēģim stingri ieteica: viens Rozentāls akadēmijā bijis, lai otrs nu stājas vietā.

Ellija un Janis
1902. gadā.

Ellija un Janis ar meitu Lailu.

Ellija Forsele 1901. gadā.

Janis Rozentāls.

Janis gan vēl stingri turējās pie aktiera karjeras, bet gadījums visu izšķīra. Katru gadu vienas izrādes atlikums tika sadalīts koristiem, bet izrādījās, ka diriģentam bija savi miluļi. Abi draugi Rozentāls un Deglavs, kas visu ziemu nebija kavējuši nevienu izrādi, saņēma tikai sešus rubļus. Lai dzied tie, kam labi maksā! Janim Rozentālam nu mērķis kļuva skaidrs – Rīgas vācu amatniecības skola, tad akadēmija. Pēc dažiem mēnešiem viņa darbs mākslas skolu izstādē saņēma sudraba medaļu, un tūlīt pat Rozentāls devās uz Pēterburgu, uz akadēmiju. Kad trūka naudas mācību maksai, viņš krāsoja izkārtnes un piepelnījās, kā vien varēja. Mācības sekmīgi ritēja uz priekšu, tāpat arī jautrā un nabadzīgā studentu dzīve.

Studiju laikā Rozentāls akadēmijā ieguva divas lielas un divas mazās sudraba medaļas. Vasaras pagāja dzimtenē. 1893. gadā draugs Deglavs iepazīstināja viņu ar Rūdolfu Blaumani. 1894. gada vasarā Rozentāls Saldū ar pašdarbniekiem iestudēja Blaumaņa "Launo garu", pats zīmēdams dekorācijas. Pirms tam jau viņš bija zīmējis kos-

tīmus Aspazijas "Vaidelotei" Rīgas Latviešu teātrī.

1895. gada vasarā Janis gleznoja baronu Grotusu un viņa ģimeni Puzeniekos. Pie Grotusiem par mājskolotāju strādāja Andrievs Niedra, sarunu un izklaīšu abiem latviešiem pietika. Baronam bija divas meitas, gan ne vairs jaunas un arī ne pārāk gļītas. Kerijai (Dorotejai Luizei Karolinei) Grotusei bija jau 36 gadi, vāja veselība, bet silta un draudzības izslāpusi sirds. Viņa ar Rozentālu klaiņoja pa mežu, mākslinieks fotografēja baronesi, uzgleznoja nelielu viņas portretu. Kerijas neapslāpējamā ieinteresētība viņa likteni Janim glaimoja, tāpat

Mans visslēptākais un visideālākais priekšstats par sievietes tēlu, kādu esmu skatījis un vienmēr gaidījis kopš agras jaunības, nu dzīvs stāv manu acu priekšā.

Janis Rozentāls

iepriecināja apziņa, ka viņš, nabaga kalējdēls, izbijis krāsotājs, līcis strādnieku pukstēt baroneses sirdij... Kerija rakstīja viņam jaukas vēstules, meklēja Janim labvēļus augstākajās aprindās, kā arī sūtīja uz Pēterburgu pilnus grozus ar pārtiku un dāvanām. Bet viņa atbildēs nebija maigu vārdu, tās bija asprātīgas, zobgalīgas, jaunais mākslinieks rakstīja mīlošajai draudzenei, ka viņa nav rikojusies gudri, noticot viņa acu skatienam, jo "mana mute ir spogulis, bet acis – tās ir vislielākie blēži un krāpnieki, kādi vien var būt". Lepni viņš pārmeta Kerijai, ka Kurzemes muižniecība visu skaislo un interesanto meklē tālu-

mā, bet "vai Jūs arī kaut vienu vienīgu reizi esat mēģinājuši iepazīties ar tautas dzīvi jūsu "dārgajā dzimtenē", ko Jūs tik ļoti mīlat? Vai Jums, piemēram, kaut vienu reizi ir uzņākusi patika iepazīties ar šīs tautas poēziju, teikām un pasakām, – tās tautas, ar kuru Jums nu reiz liktenis lēmis dalīties šai zemes stūrītī? – ar viņu literatūru, mūziku, mākslu?"

Tas viņu netraucēja izmantot "manas dievbijīgās draudzenes G." sūtījumus, liksmi cienāt ar tiem draugus un draudzenes. Rozentāls dzīvoja – un pats to labi saprata – no Kerijas aizlūgšanām un viņas dāvanām. Skumju brīžos Kerija spēja palīdzēt. Draudzība ar gadiem kļuva maigāka, un 1901. gada rudenī Kerija varēja rakstīt: "Ir tik jauki šad un tad apzināties, ka pasaulē ir tāds miļš draugs, par kura draudzīgo attieksmi vien var būt pārliecināts un kurš reizi pa reizei, kā nu tas dzīvē sagādās, personiski vai arī no attāluļa paspiež roku un saka: "Es esmu šeit un zinu par tevi, un priecājos kopā ar tevi, un bēdājos kopā ar tevi."" Kerijai nemaz arī nebija lemts mūžīgās vecmeitas liktenis – vēlāk, gandrīz piecdesmitgadīga, viņa apprecējās, kļūstot par Princa kundzi.

***

Pabeidzis akadēmiju, Rozentāls riņķoja pa maršrutu Pēterburga–Kurzeme–Rīga. Ar Rīgas Latviešu biedrības palīdzību iepazīna Somiju – patika viņam šī zeme un tās lepnā tauta. Pēterburgā Rozentāls gleznoja portretus, satrauca jaunu meiteņu un sieviešu sirdis. Savukārt Rīgā Janis Rozentāls kopā ar draugu, baltvācu mākslinieku Borhertu (pie kura viņš mēdza apmesties), rikoja izstādi un pavadīja daudz laika, tikdamies ar kolēģiem un draugiem. Saldū, kur mākslinieks bija iekārtojies mājā ar darbnīcu, lai būtu tuvāk saviem sirmajiem vecākiem, viņam pirturka garīgu izpīeci. Pamazām augstajā darbnīcas tornī sāka karāties vēla – nevarēja taču tādu plašumu atstāt bez praktiska izmantojuma.

1902. gada novembris bija liktenīgs mākslinieka dzīvē. Rozentāls bija 36 gadus vecs, kad Rīgā viesojās somu dziedātāja Ellija Forsele no Helsingforsas. Viņai tikko bija palicis 31 gads, un viņa bija vecākā no savas inteligentās ģimenes pieciem bērniem, beigu mūzikas skolu un papildinājusi muzikālo izglītību Milānā, Romā un Parīzē, daudz koncertējusi Somijā. Pēc Rīgas un citām toreizējās Krievijas pilsētām Ellija Forsele bija nolēmusi kopā ar draudzeni doties iekarot Ameriku. Tas viņai neizdevās...

Koncerts notika 3. (16.) novembrī Vērmanes parka minerālūdens iestādes zālē. Rozentāls tumšajā rudens svētdienas vakarā, atrazdamies pie Borhertiem Kalnciema ielas dzīvoklī, brīdi šaubījās, vai vērts doties pāri Daugavai uz Vērmanes dārzu, bet garlaicība likās nepanesamāka nekā tālais ceļš tumsā un lietū. Noklausījies jaunās gaišmatainās dziedones koncerta pirmo daļu, viņš uz Annas Brigaderes jautājumu, kā patīk, nebēdnīgi atbildēja: "Lieliski! To somieti es precēšu nost!" Ellija Forsele dziedāja arī Sibēliusa "Melnās rozes".

Pēc koncerta pie Rīgas patriciešu Grosvaldu ģimenes notika viesības par godu somu viesīnai. Rozentāls tur ieradās ar rožu klēpi. "Also – Rosenthal mit Rosen?" smaidot jautāja jaunā somiete. Vācu valoda kļuva par viņu milas valodu.

Mākslinieks ļoti ātri bija pazaudējis sirdi. Pēc pāris dienām viņš uz Valmieru, kur Ellija bija devusies koncertēt, sūtīja atklātni ar vairāku liecinieku – Grosvaldu ģimenes un viņu draugu – parakstiem: "Infekcija turpinās; mīlestības baciliss vairojas acīm redzami. Janis." Sešas dienas pēc iepazīšanās Rozentāls rakstīja vēstuli Ellijas tēvam un lūdza meitas roku: "Esmu iemīlējis Elliju no pirmā acu uzmetiena tā, ka nebūtu ticējis, ka tā kāds cer milēt. Visa viņas būtība, viņas dvēsele un ārējais veidols man liekas tik pazīstami un labi zināmi, it kā mēs būtu pazīstami jau tūkstoš gadu. Mans visslēptākais un visideālākais

Ellija ar Lailu, Irju un Miki.

priekšstats par sievietes tēlu, kādu esmu skatījis un vienmēr gaidījis kopš agras jaunības, nu dzīvs stāv manū acu priekšā, un es uzreiz jutu un jūtu arvien vairāk un vairāk, ka no seniem laikiem esmu mīlējis tikai viņu un mīlēšu allāž, kā nekad neviens nespētu milēt."

Forsela kungs, kaut gan pārsteigts par pēkšņumu, kādā attīstījās viņa meitas attiecības ar svešas tautas pārstāvi, tomēr bija labvēlīgi noskaņots, tāpat kā citi Ellijas radi un draugi. Tēvs tikai vēlējas, lai laulības notiktu Somijā (un tad tās varētu notikt kaut vai Ziemassvētkos – 26. decembrī, kā jaunais pāris bija iecerējis) un kāzas būtu bez alkohola, jo izvirtība un alkohols novājina mazas tautas, arī Ellija bija grēkojusi, pieļaujot saderināšanās svinībās šampanieti...

***

Ziemassvētkos kāzas tomēr nenotika, jo Rozentālam vispirms bija jāsadabū nauda. Ellija koncertēja Pēterburgā, tur ieradās arī viņas līgavai-

nis. Jau janvārī viņa Helsinkos jutās ļoti sagurusi, bieži bija slihta dūša – laikam pēc ceļojuma un pēdējā laika uztraukumiem... Viņa bija tik vārga, ka ar pūlēm spēja uzrakstīt dažas miļas rindiņas vēstulei, ko Janim sūtīja Ellijas māsiņa Maila Talvio (somu rakstniece). "Tikai neraizējies, miļais vīrs, par savu sieviņu, es tev uzrakstīšu vairāk, kad atgūšu spēkus."

1903. gada 20. februārī (5. martā) – trīsupus mēnešus pēc iepazīšanās – Helsinkos notika Ellijas Forseles un Jaņa Rozentāla kāzas. Ielūgumu mākslinieks veidoja pats – tajā attēloti Somijas un Kurzemes ģerboņi, somu kantele un gleznotāja paleta viņjetē, centrā – vīrietis un sieviete laivā, kas ved uz tālu, nezināmu krastu – varbūt uz laimes salu.

Ziemeļu skaistule kļuva par latvieša bērnu māti un pamazām, bet neatvairāmi ieauga sava vīra tautā, kaut gan daži mēloja, ka Rozentālu ģimenē ar bērniem tiekot runāts vāciski.

Bērni bija trīs. Pirmā pie-

dzima Laila – jau pusgadu pēc vecāku kāzām, nu arī Ellijas māsiņai bija skaidrs, kāpēc jaunās dziedones Pēterburgas ceļojums bija izraisījis tādu vārgumu... Otra meita Irja nāca pasaulē 1906. gada janvārī pašu dzīvoklī Alberta ielā, kas atradās arhitekta Pēkšēna namā, bet bija mākslinieka projektēts un pēc viņa rasejumiem mēbelēts. Arī Ellijas apģērbi, starp citu, viņš izdomāja pats. 1907. gada vasarā Rozentāls sagaidīja dēlu, ko nosauca sava tēva vārdā par Miķeli. Ģimenē puisēnu sauca par Miki...

Rozentāls sāka pedagogu darbu dažādās skolās, atvēra studiju arī mājās, bet pedagogija tomēr nebija viņa istais aicinājums. Toties 1910. gada vasara tika pavadīta uz stalažām, veidojot freskas Rīgas Latviešu biedrības fasādei. Strādādams daudz un ražīgi, Rozentāls uzturēja prāvo ģimeni, bet neaizmirsta arī atpūties draugu lokā, viņam patika baudīt dzīvi. Mākslinieks bija biežs viesis teātros, koncertos, izstādēs – gan kopā ar Elliju, gan viens. Rozentālu dzīvoklis, pateicoties Ellijas viesmīlībai un šarmam, kļuva par latviešu inteliģences pulcēšanās vietu. Ellijas latviešu valoda jau bija gana laba.

Pēdējos savas dzīves gados periodiski pie Rozentāliem mitinājās Rūdolfs Blaumanis – viņš, iekārtojies mazajā istabiņā blakus darbnīcai, dzīvoja līdz ģimenes priekšim un bēdām. Tieši Ellija izgādāja slimajam rakstniekam vietu Takaharju sanatorijā, kur viņš cerēja atlabt.

Diemžēl, kad Blaumanis pēdējo reizi pirms aizbraukšanas uz Somiju gribēja apciemot miļos Rozentālus, viņi bija devušies ceļojumā pa Šveici, Vāciju un Franciju. Draugi vairs šajā dzīvē nesatikās. Toties pēdējā stunda viņus abus pēkšņi pārsteidza ziemēzēm Somijā – Blaumani 1908. gada atvasarā, Rozentālu 1916. gada Ziemassvētkos.

Bet vēl mākslinieks bija dzīvs un baudīja dzīvi pilniem malkiem.

Ellijas un Jaņa Rozentālu ārēji tik harmoniskā un laimīgā laulība slēpa dažas

neredzamas zemūdens klintis. Kaisli un greisirdīgi milēdams sievu, Rozentāls varbūt dažreiz aizrāvās ar kādu citu, bet mākslinieka straujā daba to prasīja. Ellija – miļā sieviņa – Elliki – Kiki – Gugū – bieži viesojās pie savējiem Somijā. Varbūt par biežu un ilgu. Un vēstules dažreiz bija pavisas. Rozentāls mēdza būt skarbs, bet viņš tam rada pamatojumu: "Tu bieži vien itin nemaz necenties izprast, kas tu īstenībā man esi, kas Tu esi manai dvēselei, un bieži, nemaz negribēdama, esi to ievainojusi, tā aptumšodama skaisto gleznu, kuru es no Tevis biju izveidojis un kurai es dzīvoju."

***

Ellijas dzīve svešā zemē un svešā valodā, lai kā viņa centās ieaugt un ieauga tajā, nebija viegla. Un vīra ātrā daba – tikai pārāk lielās milestības dēļ! – arī no tās gribējās atpūties pie savējiem. Uz kādu laiku. Pēc tam bija labi būt kopā ar Jani, un līdzās viņiem arī citi bija laimīgi. Idilliski bija ģimenes portreti interjerā: lepna un gādīgais tēvs, skaisltā un milošā māte, trīs brīnišķīgi apaļvaidži mazuļi... Tā bija patiesa laime un maigums – to nevarēja notēlot. Rozentāli bija laimīga ģimene.

Laimei gan ir viena nelāga īpašība – tā zūd. Rozentāli bija spiesti pamest mājas 1915. gada vasarā, vācu karaspēkam tuvojoties. No sākuma viņi apmetās pie Ellijas māsas Lisijas, bet vēlāk iekārtojās Brendes salā.

1916. gada sākumā notika plaša latviešu mākslas izstāde Maskavā. Tās laikā Rozentāls satika daudzus vecus draugus un paziņas. Ar Jēkabu Duburu viņi apmeklēja Maskavas Dailē teātri, pēc izrādes, gari un aizrautīgi runājoties, nemanīja ne auksto vēju, ne salu. Pastaiģa beidzās ar smagu plaušu karsoni. Bezsamaņa mijās ar murgiem, mākslinieka dzīvība karājās mata galā. Beidzot tika nosūtīta telegramma Ellijai. Neprazdama krieviski un kara stāvokļa dēļ nedrīkstēdama runāt vāciski, viņa devās tālajā ceļā. Rokā viņai bija lapiņa ar krievu vārdiem latīņu rakstībā, kurus Ellija

centās iekalt no galvas. Kad sieva beidzot ieradās Maskavā, mākslinieks jau sāka atvērties un ar lielu prieku varēja vērot Ellijas atnestos pūpolus un izbaudīt viņas dziedinošo klātbūtni. Maija sākumā Ellija aizveda vīru uz Somiju. Skais-

Kaisli un greisirdīgi milēdams sievu, Rozentāls varbūt dažreiz aizrāvās ar kādu citu, bet mākslinieka straujā daba to prasīja.

tā Brendes vasara būs pēdējā Rozentāla mūžā.

Šīs vasaras impresijas dzīvo somu rakstnieces Aino Kallasa dienasgrāmatā. Viņa viesojās pie Rozentāliem, vēroja mākslinieku, bieži bija kopā ar viņu. Ilgās un nojausmās vibrēja Aino slēptās jūtas, vārdā nenosauktas, tikai dziļi sirdi

samanāmas, vairāk sapnis, ne īstenība... Aino Kallasa mēģināja saprast, kas radīja šo pieķeršanos: "Viņš ir vidēja auguma, mazliet garāks par mani, nedaudz vaļīgu stāju, viņam ir lielas, brūnganas acis, juteklīga mute, melni, bet uz deniņiem iesirmi mati. Viņa būtībā ir jaušams latvisks temperaments, viņš ir diezgan dedzīgs, straujš, neapvaldīts, it kā cilvēks, kas nav radis sevi audzināt, bet seko ikvienai iegribai. Un nākamajā mirklī var būt maigs un pieglaudīgs kā bērns. (..) Un tomēr par spīti savam dabiskajam egoismam un nekaunībai, kas laužās uz āru ik uz soļa, par spīti zināmai nepastāvībai un vieglprātībai, ko varēja dažkārt nojaust, visa viņa būtne pauda neatvairāmu šarmu. Nezinu teikt, no kā īsti veidojās šī nepārspējamā burvība, var būt, ka tieši no viņā tika labi saskatāmā zēniskuma un vīrišķības sajaukuma."

Rozentāls baidījās no vecuma. Tas, ka viena auss vairs labi nedzirdēja, viņu nesatrauca, taču to, ka gleznojot jāliek brilles, mākslinieks pārdzīvoja ļoti smagi. Un alka dzīvot, radīt, milēt... Bija kāda lai-

mes un saules pilna svētdiena, kuras vakarā viņš Aino teicis: "Vai nav tiesa, Aino Kallasa, šodien Brendē ir bijis mazliet par daudz saules..." Bet neviņā šīs vasaras gleznā Aino seja nesaglabājās, tikai viņas lietas – te baltā kleita, zaļais lietussargs, citur – plivojošais sarkanais lakats. Karstā Brendes vasara bija aizšalkusi.

Ziemassvētku vakarā no sienas nogāzās glezna ar gulbju jaunavām, ko no saviem darbiem Rozentāls visvairāk bija milējis. "Tas nav uz labu! Kādam jāmirst!" bažījās kalpone. Ziemassvētkus mākslinieks pavadīja kopā ar bērniem. 26. decembra vakarā viņa balss pārtrūka pusvārdā, Ellijas rokās viņš nomira, nepaguvis atvadīties.

Jaungada dienā Rozentāla zārku pāri ledainajiem jūras ūdeņiem prāmis aizveda uz Helsinkiem, uz Forselu dzimtas kapiem. "Miris darbā un domās par dzimteni" – tā Ellija bija likusi iegravēt uz kapa plāksnes.

1920. gadā visi Rozentāli atgriezās Latvijā. Jaņa Rozentāla piņši savu mājvietu atrada Meža kapos. **MV**